

XANLAR HACIYEV: “AZƏRBAYCAN MƏHKƏMƏLƏRİNİN PROBLEMI MİLLİ QANUNVERİCİLİYİ DÜZGÜN TƏTBİQ ETMƏMƏLƏRİNDƏDİR”

Azərbaycanın İnsan Haqları üzrə Avropa Məhkəməsidəki hakimi

Xanlar Hacıyevin müsahibəsi

Avropa Məhkəməsinə Azərbaycandan göndərilən şikayətlər, aparılan kommunikasiyalarla bağlı vəziyyət necədir?

- Azərbaycanda İnsan hüquq və azadlıqları haqqında Avropa Konvensiyasını ratifikasiya edən gündən indiyədək Avropa Məhkəməsi tərəfindən 1765 şikayətə baxılıb. Hazırda məhkəmənin icraatında 1475 şikayət var. Onlardan 74-ü kommunikasiya olunub və tərəflər arasında aparılan yazışmanın əsasında həmin şikayətlərlə bağlı qərar layihəsi hazırlanacaq.

Azərbaycana qarşı 97 şikayət üzrə Konvensiyanın hansısa müddəasının pozulduğunu təsdiq edən qərar qəbul edilib. 1475 şikayətin yarısından azı Azərbaycanda əvvəllər yaşamış ermənilər tərəfindən verilib. Yerdə qalan şikayətlər isə baxılmaq ərəfəsindədir.

Məhkəmədə şikayətlərə baxılması müddəti bir az uzanır. Bunun da səbəbi hüquqşünasların sayının az olmasıdır. Hazırda Avropa Məhkəməsində Azərbaycan üzrə 1 hüquqşünas daimi müqavilə əsasında çalışır. İyul ayında hüquqşünas seçimi üçün imtahan keçirilib. Müsahibədə qalib şəxs eyni əsaslarla işə başlayacaq. Hesab edirəm ki, ikinci

- hüquqşünasın fəaliyyətə başlaması şikayətlərə baxılması prosesini sürətləndirəcək.

- Azərbaycandan göndərilən qəbul olunmayan xeyli şikayətlər var. Bunlar niyə qəbul olunmur?

- Son illər Avropa Məhkəməsində baxılmamış şikayətlərin sayı artır. Avropa Şurası və mütəxəssislər şikayətlərə baxılması prosesini sürətləndirmək üçün yeni yollar axtarırdı. Bunun nəticəsində 14 sayılı protokol qəbul olundu. Bu protokol problemin həlli məqsədilə yeni prosedurlar müəyyən etdi, yeni institutlar formalaşdırdı. Bu protokolun qəbulundan sonra qəbul olunmayan şikayətlərə hakimlər təkbaşına baxırlar. Hər bir ölkədən gələn şikayətlərə baxan bir hakim müəyyən edilib. Məhkəmədə bir hüquqşünas şikayəti və şikayətə əlavə olunan materialları oxuyandan sonra qərar layihəsi hazırlayır və onu hakim olmayan məruzəçi hakimə təqdim edir. Şikayətlə bağlı dəlillər ciddi araşdırılır.

Hakim olmayan məruzəçi həmin ona təqdim olunmuş layihə ilə razılaşanda layihəni təkbaşına işə baxan hakimə təqdim edir. Hakim hansısa bir işlə bağlı qərarla şübhəli nüans aşkar etsə, həmin işə aid materiallarla özü tanış olur. Həmin şikayətin qəbul edilməzliyi ilə razı olmazsa, onun kommunikasiya məsələsi həll olunur və həmin iş ya 3 hakimdən ibarət komitəyə, ya da 7 hakimdən ibarət Palataya baxılması üçün göndərilir.

Şikayət Konvensiyanın tələbləri pozulmaqla tərtib olunubsa, o qəbul edilmir. Həmin tələblər bunlardır: şikayətin 6 ay müddət gözlənilmədən verilməsi, ölkədaxili bütün hüquqi vasitələrin tükənməməsi, şikayətin dördüncü instansiyaya təqdim olunmuş şəkildə, yəni fakt üzrə araşdırılmanın aparılması tələbi ilə hazırlanması. Şikayətin ümumi xarakter daşması, şikayətinin tələbinin məlum olmaması, yaxud onun tələbinin Konvensiyaya uyğun olmaması, eləcə də şikayətinin şikayət etdiyi pozuntudan zərər

çəkməməsi Konvensiyanın tələblərinin pozulması hesab edilir.

Azərbaycan üçün ən çox rast gəlinən əsas odur ki, şikayət sanki 4-cü instansiyaya müraciət kimi hazırlanır. Məhkəmə heç bir faktiki halı araşdırma bilməz. Ancaq konvensiyadan irəli gələn pozuntunu araşdırır. Şikayətçi çox açıq və əsaslandırılmış şəkildə bu məsələni qoymalıdır. Azərbaycandan göndərilən bir sıra şikayətlərdə pozuntunun nədən ibarət olduğu aydın şəkildə göstərilir.

Bəzən iddia olunur ki, bu şikayətlərə mexaniki baxılıb və qərar qəbul edilib. Belə demək insafsızlıqdır. Avropa Məhkəməsinin hakimləri yüksək mənəvi keyfiyyətlərə, dərin hüquqi biliyə malik peşəkar hüquqşünaslardır. Hər bir insan və təşkilat onu maraqlandıran və narahat edən məsələ üzrə öz fikrini Avropa Məhkəməsinə açıq şəkildə bildirməyə bilər. Məhkəmə fikir mübadiləsinə açıqdır. Ümumiyyətlə, Avropa Məhkəməsi daima milli məhkəmələrlə dialoqdadır. Özünü qapalı bir təşkilat kimi qələmə vermir. Avropa Məhkəməsinin güclü hüquqşünaslara malik Aparatı var.

Məhkəmənin qəbul etdiyi qərarlar heç də hər zaman tərəfləri razı salmır. Avropa Məhkəməsinin 60 illik zəngin təcrübəsi var. Dünyada dərin hörmətə malik bir məhkəmədir. Məhkəməyə etiraz dünyada qəbul edilmiş sivil qaydada edilir. Sivil cəmiyyətlərdə ifadə tərzinin əsasını ümumi qəbul edilmiş demokratik mədəniyyət təşkil edir. Bunun isə əsasını əxlaqi normalar təşkil edir. Qərarla razı olmayan tərəf yalan və böhtan xarakterli fikirlərlə deyil, hüquqi arqumentlərlə etirazını əsaslandırmalıdır. Hesab edirəm ki, fikir mübadiləsi sağlam qaydada, hüquq mədəniyyəti əsasında aparılmalıdır.

- Azərbaycandan göndərilən şikayətləri təhlil edərkən əvvəlki illərlə müqayisədə hansı dəyişikliklər var? Şikayətlərin istiqamətləri, məzmununda hansı dəyişikliklər nəzərə çarpır?

- Əvvəlki illərdə Azərbaycandan daxil olan şikayətlərin çox az qismi icraata qəbul edilirdi. Bu şikayətlər əsasən peşəkar olmayan hüquqşünaslar tərəfindən hazırlanırdı və şikayətlərdə ya Konvensiyanın müddəalarının pozuntusu əsaslandırılmırdı, yaxud da şikayətin qəbul edilməsi üçün tələb olunan şərtlərə riayət olunmadan tərtib edilirdi. İndi bu istiqamətdə

dəyişiklik var. Bir sıra hüquqşünaslar var ki, onların hazırladıqları şikayətlər Konvensiyanın tələblərinə uyğun olaraq tərtib edilir və pozuntunun baş verməsi əsaslandırılır.

Şikayətlərin məzmununa gəlinəcə isə, demək olar ki, şikayətlər Konvensiyanın əksər maddələrinin pozuntusu ilə bağlıdır. Ədalətli məhkəmə araşdırması, seçki, mülkiyyət hüquqlarının pozuntusu, məhkəmə qərarlarının icra olunmaması ilə bağlı şikayətlər kifayət qədərdir.

Avropa Məhkəməsi bu ilin əvvəllərində 2005-ci il parlament seçkiləri ilə bağlı şikayətlərin araşdırılmasını yekunlaşdırıb. Məhkəməyə 2010-cu ilin parlament seçkiləri ilə bağlı şikayətlər daxil olub. Bu şikayətlər də bir müddətdən sonra kommunikasiya olunacaq.

Məhkəməyə mülkiyyət hüququnun pozuntusu ilə bağlı bir sıra şikayətlər daxil olub. Məhkəmə həmin şikayətlərdən birini artıq kommunikasiya edib. Bu əlbəttə, həssas məsələdir və məhkəmələr belə mübahisələri araşdıranda çox diqqətli olmalı, Avropa Məhkəməsinin zəngin təcrübəsindən bəhrələnməli, bizim Konstitusiyamızla ciddi müdafiə olunan mülkiyyət hüququnun pozulmasına imkan verməməlidir.

Azərbaycana qarşı qəbul edilən qərarlarda demək olar ki, Konvensiyanın əksər maddələrinin pozuntusu əhatə olunub. Artıq Azərbaycanla bağlı zəngin təcrübə formalaşır və məhkəmələr çalışmalıdır ki, bu təcrübəni nəzərdən keçirib eyni pozuntulara təkrar yol verməsinlər.

- Azərbaycandan göndərilən şikayətlərdə məhkəmələrin qəbul etdiyi qərarlarda Avropa Məhkəməsinin presedentlərinə istinadlar olurmu? Məhkəmələrin qərar qəbulu zamanı yol verdiyi pozuntular hansılardır?

- Əvvəlki illərlə müqayisədə yüksək məhkəmələrin – Ali Məhkəmə və Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyətində dönüş yaranıb. Əvvəlki illərdə göndərilən şikayətlər üzrə hansısa məsələ ilə bağlı Avropa Məhkəməsinin qərarına mexaniki istinad vardı. Məhkəmələr bir nümunə, qayda kimi bu qərarlara istinad edirdilər. Həmin qərarın məzmununu dərin analiz, təhlil etmədən ona istinad edilirdi. Artıq elə işlər var ki, məhkəmələr Avropa Məhkəməsinin qərarını təhlil edərək ona istinad edir. Baxmaq lazımdır ki, həmin presedent doğrudanmı baxılan işə aiddir. Məhkəmələr işə baxan

zaman hüquq normasını düzgün şərh və tətbiq etməlidir.

Hakimdə düzgün hüquq düşüncə olmalıdır ki, tətbiq etdiyi hüquqi normanı düzgün analiz etsin, onu şərh etsin. Sonra öz hüquqi şərhini Avropa Məhkəməsi tərəfindən qəbul edilmiş şərhə uzlaşdırmalı və bunun əsasında tətbiq olunan normaya öz interpretasiyasını verməlidir. Bu istiqamətdə yerli məhkəmələrdə mütəmadi olaraq seminarlar keçirilir, hakimlər Konvensiyanı öyrənirlər. Deməzdim ki, milli məhkəmələr o səviyyədədir ki, onların bütün qərarlarında Avropa Məhkəməsinin presedentlərinə düzgün istinad var. Avropa Məhkəməsi öz təcrübəsində ümumi Avropa qanunvericiliyindən, başqa beynəlxalq məhkəmələr tərəfindən bu sahədə qəbul edilən qərarlardan, milli məhkəmələrin təcrübəsindən bəhrələnir. Avropa Məhkəməsi öz fəaliyyətində günün tələbini, cəmiyyətin inkişafını nəzərə alır. Milli məhkəmələr mən dediyim yuxarıda qeyd edilən uzlaşmanı peşəkarcasına tətbiq edəndə Azərbaycanda məhkəmələr hüququn tətbiqi səviyyəsini təkmilləşdirir, sivil ölkələrin təcrübəsini milliləşdirir. Bu mənada deyərdim ki, hüququn tətbiqində və şərhində bizdə çox iş görülməlidir. Bu məsələ hakimlərin hazırlığından asılıdır.

Hər bir hakim olmaq istəyən şəxs əsasən iki mühüm keyfiyyətə malik olmalıdır – sağlam düşüncə və ədalət. Bu iki keyfiyyəti heç bir test müəyyən edə bilmir. Şəxsi təcrübəm və dünyada formalaşmış təcrübə bunu deməyə əsas verir ki, hakimdə bu keyfiyyətlər olarsa, o, düzgün mühakimə edə bilər.

- Azərbaycana qarşı qəbul edilən qərarlar sonradan eyni pozuntularla bağlı işlərə düzgün baxılmasına təsir edirmi? Həmçinin bu sahədə qanunvericilikdə və təcrübədəki boşluq və problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində dönüş yaradırmı?

- Baxılan işlərdən belə qənaətə gəlirəm ki, Azərbaycan məhkəmələrinin problemi Konvensiyanın maddələrinin düzgün tətbiqi ilə əlaqədar deyil. Göndərilən şikayətlər təhlil olunarkən məlum olur ki, məhkəmələr milli qanunvericiliyi ya düzgün tətbiq etməyib, ya da hüquq norması düzgün şərh olunmayıb. Elə hallar olub ki, hüquq normasının tələbi məhkəmələr tərəfindən tamamilə fərqli şərh

və tətbiq olunub. Bu hakimlərin diqqətsizliyi və təcrübəsizliyindən irəli gəlir. Azərbaycan 10 ildir Avropa Məhkəməsinin yurisdiksiyasındadır. Artıq hakimlər belə pozuntulara yol verməməlidir. Aşağı məhkəmə instansiyasında yol verilmiş belə pozuntu yuxarı instansiyalar tərəfindən aradan qaldırılmalıdır. Dövlət Konvensiyaya qoşulanda öz üzərinə pozitiv öhdəliklər götürür. Avropa Məhkəməsi işə baxarkən prosessual pozuntu da tapa bilər. Məsələn, işgəncə verilməsi ilə bağlı pozuntu tapılanda məhkəmə həmin dövlətdə effektiv istintaq aparılması halını araşdırır. İşgəncəyə yol verən şəxslər cəzalandırılıbmı, bu faktla bağlı dövlət tərəfindən hansı tədbir görülüb? Bəzən Avropa Məhkəməsinin qərarlarını sadələşdirmək istəyirlər. Hesab edirlər ki, məhkəmə yalnız ədalətli kompensasiya müəyyən etməklə işini başa vurur. Hər bir dövlət üzərinə öhdəlik götürüb ki, yol verilmiş pozuntunu doğuran səbəbləri aradan qaldırılmalıdır. Avropa Məhkəməsinin hər bir qərarından sonra yeni prosedurlar açılmalı və iş yenidən baxılmalı, pozuntu aradan qaldırılmalıdır. Ali Məhkəmə Plenumunda belə qərarlar qəbul edilir. Çalışmaq lazımdır ki, bu işlər qayıdanda məhkəmələr yeni baxışda bu pozuntuları aradan qaldırsın.

- Avropa Məhkəməsinin Azərbaycana qarşı qərarlarının icrası ilə bağlı problemlər qalıbmı? Azərbaycanda rəsmilər qərarların tam icra olduğunu deyir, işi ilə bağlı qərar çıxarılmış bəzi vətəndaşlar isə qərarların icra olunmadığından şikayətlənir.

- Avropa Məhkəməsi qərarlarının icrası ilə məşğul deyil. Məhkəmənin qəbul etdiyi qərarların icrasına AŞ-nin Nazirlər Kabineti nəzarət edir. İcra zamanı dövlət mütəmadi olaraq Nazirlər Kabinetinə qərar üzrə gördüyü tədbirlərlə bağlı məruzə edir. Dövlət çalışmalıdır ki, üzərinə götürdüyü öhdəlikləri icra etsin. Söhbət kompensasiyanın ödənilməsindən getmir. Məsələn, Avropa Məhkəməsi seçkilərlə bağlı bir neçə işdə pozuntu tapdı. Məhkəmələr çalışmalıdır ki, növbəti seçkilərdə eyni pozuntulara təkar yol verməsin. Elə pozuntu var ki, aşkar olunanda onun aradan qaldırılması ciddi problem deyil. Yəni fərdin hüquqları bərpa olunur.

Trend